

FELSEFE VE TEOLOJİ*

Şafak URAL**

Özet

Felsefe ve teoloji daima birbiriyle rekabet içinde olmuştur. Bu rekabet her ikisinin doğası gereği sahip olduğu özelliklerin bir sonucudur. Felsefenin eleştirel yaklaşımına karşılık teoloji kabuller üzerine kurulur. Dolayısıyla aralarında dayandıkları ilkeler açısından bir uyumsuzluk mevcuttur. Ne var ki bu özellikleri dolayısıyla aynızamanda da birbirini tamamlamak durumundadırlar. Felsefeden yoksun bir teoloji kolayca fanatizme yönelebilir. Felsefe de kolayca ideolojik saplantılara düşebilir. Aydınlanma dönemi, felsefe ve teoloji arasındaki ilişkinin yeniden tanımladığı bir dönemdir.

Anahtar Kelimeler

Felsefe, teoloji, aydınlanma, bilim, inanç, akıl

PHILOSOPHY AND THEOLOGY

Abstract: Philosophy and theology are two disciplines that compete with each other in their method and nature. In order to build their systems philosophy criticizes whereas theology accepts without criticism. This is one of the reasons why they need each other. It is true that theology can easily turn to fanaticism, without philosophy. On the other hand, philosophy can turn into ideological monomania. Enlightenment is the period through which the relationship between philosophy and theology is redefined.

Key Words

Philosophy, theology, enlightenment, science, believe, logic

Felsefe 2500 yılı aşan geçmişinden günümüze kadar varlığını ve güncelliğini hep sürdürmüştür. Felsefenin geleneksel olarak "insan nedir?", "Tanrı var mıdır? gibi sorularla ve sorunlarla uğraştığı düşünülür; bunlar felsefenin sorunları arasına yer alsalar bile, bu sorularla özdeşleştirmek veya sınırlamak en

* Bu yazı, Zonguldak, B. Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi tarafından 12/13.12.2013 tarihlerinde düzenlenen "Akademi'de Felsefe, Hikmet ve Din" başlıklı sempozyuma sunulan bildiriden hareketle hazırlanmıştır.

** Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Mantık Anabilim Dalı, (www.safakural.com) Bankog, Aralık 2013.

azından onun çok temel özelliklerini görmemezlikten gelmek ve felsefenin tarih içindeki işlevini bir kenara bırakmak anlamına gelir. Böyle bir bakış açısı aynı zamanda onun çok önemli başka bir özelliğini görmemezlikten gelmeyi de gerektirir. Bu özellik, felsefenin birey ve toplumdaki işlevidir. Felsefeyi böyle bir işlevden yoksun bırakmak, bir toplumun entellektüel hayatını besleyen çok önemli bir kaynağın da kurutulması anlamına gelecektir. Dolayısıyla felsefenin ilk bakışta dikkati çekmese de, uygulamaya yönelik bir özelliğe sahip olduğunu söylemek gerekir.

Tarih, felsefenin her dönemde toplumun hem entellektüel hem de pratik sorunlarına farklı şekillerde çözüm getirdiğini göstermektedir. Esasen felsefe böyle bir role sahip olmasaydı ve yukarıda işaret edildiği gibi sadece merak duygumuzu belirli birkaç konuda tatmine yönelik spekülasyon bir işlevi olsaydı, bugüne kadar varlığını da herhalde sürdüremezdi.

Felsefenin teorik ve spekülasyon özellikleriyle günlük yaşama ilişkin sorunlara çözüm getirebilmesi ilk bakışta pek doğru bir yorum gibi görünmeyebilir. Ama günlük yaşamdaki sorunlarımızın bir kısmı aslında toplumun ve çağın sorunlarından bağımsız değildir. Elbette bazı sorunlar sadece bireye aittir; benim burada sözünü ettiklerim, tek tek bireylerin paylaştığı genel sorunlardır; o çağın ortak sorunlarıdır.

Felsefe geleneksel olarak tümele yönelmiş, tümeli kavramada eşsiz bir yere sahip olmuştur. Burada sözünü ettiğim tümel, doğa, toplum ve insanın oluşturduğu bütünlüktür; ve bu üçlünün birlikte değiştiği, bu değişimin de felsefe tarafından gerçekleştirildiği en önemli iki örnek, Antikçağ ve Aydınlanma Dönemi'dir. Bu iki dönemde de doğaya ilişkin görüşlerin ve ulaşılan sonuçların felsefe tarafından yorumu, toplum düzeninden insanın sosyal hayatına ve günlük yaşamına kadar her şeyin değişimine sebep olmuştur. Daha açık ifadesiyle felsefe, doğaya ilişkin değişen görüşleri farklı alana uygulanmasında ve onların değiştirilmesinde temel bir rol üstlenmiştir.

Aslında belirli bir noktada ortaya çıkan değişimin veya yeniliğin dalga dalga diğer alanlarda etkili olmasının bir örneğini günümüzde de yaşıyoruz. Nitekim teknoloji, toplumu ve bireyi son derece sarsıcı bir şekilde etkilemektedir ve değişime sebep olmaktadır. Alışkanlıklarımız, sosyal yapı, dünya görüşümüz ve bireysel ilişkilerimiz teknolojik olanaklara bağlı olarak önemli ölçüde değişmektedir.

Toplumsal düzen, sosyal hayat, ekonomik yapı, insanlararası ilişkileri anlayabilmede ve sahip olunan dünya görüşünün bu değişime uyarlamada görev yine felsefeye düşmektedir; ve öyle görünüyor ki, bu değişimi kavramayan hiçbir dünya görüşünün çağa ayak uydurması, hatta varlığını sürdürmesi mümkün

değildir. Bu noktada felsefenin teoloji ile olan ilişkisinin, özellikle İslam dünyası açısından, ayrı bir öneminin olduğu söylenebilir. Çünkü açık söylemek gerekirse, Batı dünyası, insanın teoloji ile olan ilişkisine Aydınlanma dönemiyle yeni bir yön vermiştir.

Aydınlanma döneminin OrtaçağHıristiyan dünyasının karanlık dönemine bir tepki olduğu söylenir. Bu büyük ölçüde doğru olabilir. Fakat şu bir gerçek ki, İslam dünyası karanlık bir dönem yaşamamıştır. Öte yandan şu olguyu gözardı etmek de mümkün değildir: Aydınlanma dönemi, bilimsel çalışmaların getirdiği yeni dünya görüşünü toplumsal yapının değişmesinde ve insanın yeniden yorumlanmasında başarıyla kullanmıştır. Bütün bunları yapabilmek için teolojisini yeniden kurgulamış ve bunu da felsefe sayesinde yapmıştır.

Bu nokta yeterince açık bir şekilde ortaya konulmadığı takdirde, eşsiz İslam kültürü ve medeniyetini özlemle anmaktan öteye sanırım geçemeyiz.

Aydınlanma Dönemi'nde ortaya çıkan çalışmaların arka planında yatan en önemli etkenlerden birisinin, İslam dünyasında yapılmış olan bilim ve felsefe çalışmaları bulunmaktadır. Fakat bu olgu, Aydınlanma döneminde Batı dünyasında felsefe ve teoloji arasında ortaya çıkan yeni ilişkiyi görmemizi engellememelidir. Çünkü bu dönemde ortaya çıkan Newton'un bilim anlayışı, felsefenin katkısıyla, Hıristiyan teolojisinin yeniden inşa edilmesine olanak vermiştir. Diğer bir ifadeyle Aristotelesci bilim ve felsefe anlayışı ile Newtoncu bilim anlayışı arasında sıkışık kalmış olan Hıristiyan teolojisinin kendisini yenilemesi, felsefe sayesinde mümkün olmuştur. Bir noktayı özellikle vurgulamak sanırım yerinde olacaktır: bilindiği gibi geleneksel Hıristiyan teolojisi, Aristotelesci bilim ve felsefe anlayışüzerine kurulmuştur. Halbuki Newtoncu bilim anlayışı, Aristotelesci bilim anlayışının ve dolayısıyla onun felsefi bakış açısının tamamen dışındadır. Dolayısıyla Newtoncu bilim anlayışı, deyim yerindeyse, Hıristiyan teolojisinin dayandığı geleneksel zemini yerle bir etmiştir. İşte felsefe, bu yeni bilim anlayışı ile teoloji arasındaki ilişkinin yeniden kurulmasına veya kısaca yeni bir Hıristiyan teolojisinin oluşmasına olanak vermiştir.

Basit bir örnekle, gece/gündüz gibi sıradan bir olgu, teolojik açıdan bakılırsa "niçin?" sorusuna cevap vermeyi gerektirir. Bir teolog, inandığı kutsal kitaba göre bu olguyu açıklayacaktır. Aristoteles sisteminin teleolojik bakışı bu açıklamaya son derece uygun bir zemin de sağlayacaktır. Fakat Newton sistemi bize bu olgunun nasıl cereyan ettiğini bildirir. Artık "niçin?" sorusu yerini "nasıl?" sorusuna bırakmıştır. Dolayısıyla mekanik bir evren tasavvuru sözkonusudur ve bu soru akla dayanan bir çözüm talep etmektedir. Dolayısıyla evren artık akıl yardımıyla anlaşılması gereken bir özelliktedir. Teoloji de ister istemez bu yeni evren tasavvurunu kendi ilkeleri açısından ele almak durumundadır.

Aydınlanma dönemi, bilimsel çalışmalar sonucunda ortaya çıkan değişimin bilimden insana ve topluma doğru yayılmasının ve aralarında bir uyumun kurulmasının çarpıcı bir örneğidir.

Bu durumun bizim için birkaç açıdan önem taşıdığını düşünüyorum. Herşeyden önce, bilim ve teknolojiadaki gelişmeler karşısında, kendimizi kötü hissetmemiz için hiç bir sebebimiz olamaz. İkincisi, Aydınlanma dönemindeki bilim-felsefe-teoloji ilişkisini özenle ele almamız, analiz etmemiz ve neyin nasıl değiştiğini çok iyi anlamamız gerekir. Bu nokta, İslam dünyasının günümüzde niçin İbn Sina, Farabi, Harezmi gibi filozof, teolog ve bilim adamı yetiştiremediğimizin samimi bir şekilde sorgulanmasını da gerektirecektir.

Bilimin ve felsefenin bazı ortak evrensel özelliklerine karşılık teolojinin kendine özgü problem ve yöntemi olduğunu veya olması gerektiğini söylemek gerekir. Örneğin Budist teoloji kendine özgü sorunlara ve daha da önemlisi farklı bir yöntemle sahiptir. Benzer durum Hıristiyan teolojisi için de söylenebilir. Çünkü Hıristiyanlık, teslis gibi, ilk günah gibi kendine özgü sorunlara sahiptir. Bu sorunların Hıristiyanlık teolojisinin yöntemi üzerinde etkili olduğunu görmezlikten gelmeyiz.

Bu durum İslam dünyasında bilim-felsefe-teoloji ilişkisinde niçin özgün bir sentez aramamız gerektiğini de açık bir şekilde gerekçelendirmektedir. Aksi takdirde, yukarıda işaret ettiğim düşünürlerin yenisini yetiştirmek bir kenara, onları Aristoteles ve Platon'la kıyaslamaktan öteye geçemeyiz.

İnsan metafizik bir varlıktır. Dolayısıyla da teknolojik gelişimin ve onun değiştirdiği toplumsal yapının, insanın bu özelliğini değil dışlamaması, onunla uyum içinde olması gerekir. Eğer arada bir uyum kurulamaz ise, bunun tek sonucu bireysel ve toplumsal bunalım olacaktır. Nietzsche'nin tanrıyı öldürmesi, existansiyalist düşünürlerin ateizmi bu durumun tipik örneklerdir; ve aynı zamanda felsefenin günlük yaşamla ne derece içiçe olduğunu, felsefenin günlük yaşam içinde ne derece önemli yerinin olduğunu ve birçok sorunu tanımlayıp çözüm getirebileceğinin de yine tipik bir göstergesidir. Bu durum, değişen koşulların, geleneksel teoloji aracılığıyla anlaşılamayacağını, yeni bir teoloji anlayışına gerek olduğunu da göstermektedir. Felsefenin bu noktada yeteri kadar etkili olamamasının sonucu, İslam dünyasındaki yaklaşık üçyüz yıllık gecikmedir.

İnsanın metafizik bir varlık olması, onun kendi içinde çatışmalar yaşamasının da temel sebebidir. Bu çatışmaların başlıca sebepleri, insanın hem kendini korumak, inancını muhafaza etmek hem de yeni koşullara uymak istemesidir. Akli ve duyguları, çıkarları ve değerleri, zaafı ve inançları çatışır. Görünüşte eskiye bağlıdır, ama güncel olanı yaşamaktan geri kalmaz.

İnsan inancını rasyonel olarak kavramak ihtiyacındadır; inancını bir kenara bırakarak yaşayamaz. Değişen koşullar karşısında inancını korumak ama onun bu yeni koşullara uygun hale gelmesini ister.

Akıl ile ilişkilendirilememiş inanç bireyi kolayca saldırgan, uyumsuz ve uzlaşmaz hale getirecektir.

İslam medeniyeti şu iki temel değeri dikkate almadan anlaşılabilir: bunlar güzel ahlak ve eşsiz bir bedii zevktir. Hiç kuşku yok ki her iki alanda da başarı, inanç ve akıl, çağın koşullarına uygun bir şekilde biraraya getirmeden sağlanamaz.

İnsan hem manevi değerleri olan hem de akıl sahibi bir varlıktır. Fakat ilginç olan nokta, insanın beşeri bu iki özelliği arasına ne mutlak bir çatışmadan ne de tam bir uyumdan söz etmek mümkündür.

Kanaatimce asıl sorun, akla önem vermek fakat onu hiç kullanmamaktan ve daha da kötüsü, uygulamada hiç yokmuş gibi davranmaktan kaynaklanmaktadır. Bu tutum, inancın akıl dışına atılmasıyla veya bir akıl tutulmasının yaşanmasıyla kolayca sonuçlanabilir. Halbuki akıl ve inanç, son derece özel koşullar altında birbirini tamamlaması gereken insanın iki beşeri özelliğidir. Akıl ve inancın çatışması, özellikle değişen koşullara inancın uyum sağlayamaması durumunda ortaya çıkacaktır.

İslamiyetin akla ne kadar önem verdiğini ve yücelttiğini biliyoruz. Fakat yine de inanç ve akıl, kolayca karşı karşıya gelebilir veya getirilebilir. Çünkü akıl sorgular, şüphe eder, doğmalara karşıdır. Bu özelliği dolayısıyla da zaten inanca göre çok daha avantajlı bir konumda bulunmaktadır. Dolayısıyla bir problemin ortaya çıkması durumunda müracaat merci akıl olacaktır. Çünkü ancak akıl, sorunu çözebilme ve değişen koşullara uyum sağlayabilme özelliğine sahiptir; ve inanç da ancak bu sayede akla kapıları kapatmayacaktır.

Yukarıda da işaret ettiğim gibi insan inanan bir canlıdır, çok güçlü bir inanç dünyası vardır; ve bu özelliği sadece teolojiyi içermemektedir. Nitekim her türlü bilgi, bir şekilde inanç üzerine kurulur. İnşa edilmek istenilen bilgi sistemine göre bu inanç, aksiyom, teori, kabul, varsayım veya dogma olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla insanın rasyonel yönünü inancı yok ederek kurmamaktadır. Bu konu beni fazla ilgilendirmediği için sorunu bu yönden ele almayacağım. Diğer bir ifadeyle üzerinde durmak istediğim nokta, aklın inançla olan ilişkisi değildir. Tam aksine, inancın akılla olan ilişkisidir.

İnsan, evet inanan bir canlıdır, ama aynı zamanda akıl sahibidir; ve en önemlisi, inancını akılla kavramak ister. Esasen bunun tersi zaten sözkonusu değildir. Ne var ki aralarında bir uyum kurulmaz ise, inanç aklı dışlar, akla kapıları

kapatır yani kısaca bir akıl tutulması yaşanır. Bu bozulma bireyden topluma ve oradan kültürel kodlara kadar kolaylıkla yükselebilir. Sonuçta bu sefer toplumsal bir akıl tutulmasının yaşanması kaçınılmaz olur. Bu evrede toplum ve dolayısıyla birey, kendini koruma duygusuyla, inançlarının yüceliğine, dokunulmazlığına kendini kaptırır. Sanırım bu evreyi bağnazlık olarak nitelemek yanlış olmayacaktır. Halbuki, yukarıda da işaret edildiği gibi, insan çağının değişen koşullarına kendini sürekli uyarlamak, inançlarını akıl süzgecinden geçirip yeniden tanımlamak zorundadır. Bu yapılmadığı takdirde, bir kültürün içten içe çürümesi kaçınılmaz olur. Çünkü bu evrede, bir medeniyetin temel göstergesi olan ahlak ve sanat alanında başarı yerini taklide bırakır. Akılla temellendirilemeyen ahlak kolayca yozlaşır ve çağının insanının beğenilerini ifade edemeyen sanat da taklide yönelir.

Yukarıda söylenenleri hatırlarsak, Aydınlanma'nın tam da akıl ve inanç, felsefe ve teoloji arasında yeniden kurulan bir dönemi ifade ettiğini söyleyebiliriz. Aydınlanma'nın doruk noktasını temsil eden Kant, fizik dünyayı ve ahlak dünyasını akıl yoluyla kavramayı amaçlamıştır. Şüphesiz bu anlayışı aşırıya götürmek ve akli inançların önüne koymak, hatta inançları yok farzederek hareket etmek de mümkündür. Fakat böyle bir "tehlike" tarih boyunca hiçbir zaman uzun bir süre gündemde kalamamıştır. Çünkü insan, öncelikle, inanan bir canlıdır. Akıl kendi hatasını bir şekilde düzeltebilmektedir; fakat akla kapıların kapanması durumunda sorun kolayca bir kördüğüm halini alabilmektedir.

Bu kördüğümün çözülmesinde, yalnızca felsefeden medet ummak sözkonusu olabilir. Çünkü felsefenin yöntemi, kuşku duymak, sorgulamak, alternatif oluşturmaktadır. Bu özellikleriyle felsefe, akli temsil etmektedir.

Bu noktada teolojinin elbette felsefeyle çatışması kaçınılmazdır. Ama sağlıklı olan da budur. Çünkü, eski deyimiyse "hakikat, çatışmadan doğar".

Felsefeyi karakterize eden en temel özellik, aynı konuda farklı cevapların verilmesidir. Belli bir kültür seviyesine ulaşmış her toplumun elbette bir "felsefesi" vardır. Ancak toplumların "kendine özgü felsefe"lerinin bizim de içinde yer aldığımız geleneksel felsefe anlayışıyla aynı şey olduğu söylenemez. Çünkü Antikçağ'dan tevarüs alınan felsefenin özelliği, aynı sorun karşısında farklı cevaplar vermesidir. Bu felsefe anlayışının kültürel kodları da yine bu çerçevede oluşmuştur. Kanaatimce İslam dünyasının bilim ve felsefedeki başarıları bu sayede gerçekleşmiştir. Bu noktayı özellikle vurgulamanın çok önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü kendini en yetkin bir şekilde felsefi tutumda ortaya koyan eleştirel akıl, inancın kendi sınırları içine hapsolmesinin da önüne geçer. Böylece bireyler, inançlarını yine inançla temellendirmek yerine akıl yoluyla kavrayabilme olanağı elde ederler. Akıl, yani çağdaş bilimin ve teknolojinin verilerine sırtını dönen bir teoloji, bireysel ve toplumsal sorunlara asla cevap veremez. Bu sebeple de teoloji anlayışının yeniden inşa edilmesi kaçınılmazdır.

Teoloji ve felsefe arasında bir rekabet olsa da birbirlerine daima muhtaç olmuşlardır. Ne var ki teoloji felsefenin sorgulayan, kuşku duyan tavrına her zaman ihtiyaç duyacaktır.

Felsefenin doğası gereği sorgulamasına karşılık teoloji (diğer bilgi sistemleri gibi) kabuller üzerine kurulur. Felsefenin tek başına üstünlüğü nihilizme, teolojinin tek başına hakimiyeti dogmatizme sebep olabilir. Tarih, ikincisinin ne kadar büyük tehlikeler içerdiğini göstermektedir. Çünkü nihilizm hiç bir zaman hiç bir toplumda ne genel geçerli bir konuma ulaşabilmiş ne de süreklilik gösterebilmiştir, İnsan inanan bir varlıktır ve bu özelliğini asla yitirmemiştir; ama inançların felsefenin sorgulayan özelliklerinden mahrum bırakılması, hiçbir zaman olumlu bir sonuç vermemiştir.

Dönem dönem birinin diğerine üstünlük sağlamak istemesini normal karşılamak gerekir. Önemli olan, aralarındaki rekabetin sürmesini sağlamaktır. Bunun için teoloji eğitimini felsefe ve bilimlerle ilişki içinde vermek ve aralarındaki bağı da asla koparmamak gerekir. Aradaki bağı kopması, birisinin diğerine üstünlük sağlamaya çalışması anlamına gelecektir. Bu konuda en bilinen örneklerden birisi, 20 yy.ın başlarında ortaya çıkan ideolojiler çağıdır. Özellikle felsefenin dogmatikleştirilmesinin ve ideolojik bir form kazanmasının tipik örneği marksizmdir. Bu bakış açısı çerçevesinde felsefe, ideolojik bir görüntü kazanmanın dışında, bilim üzerinde bile hakimiyet kurmaya çalışmıştır. Doğrunun ve gerçeğin tek ölçütü halini almıştır. Bu durumdan zararlı çıkan bilim olmamıştır; çünkü bütün ideolojik baskılara rağmen zamanla yolunu bulmuş, bir duraksama dışında gelişimini sürdürmüştür. Benzeri durum şüphesiz felsefenin baskı altına alınmasıyla da gerçekleşebilir. Felsefe, teolojinin baskısı altında kalsa bile, bir zaman sonra kendi yolunu mutlaka bulacaktır. Çünkü felsefe, tarihsel süreç içinde kazandığı kültürel kodlar sayesinde, kaldığı yerden yoluna devam edebilir. Ama asıl sorun, onu baskı altına almak isteyen teolojinin kendisinde görülecektir. Prestij kaybedecek, beslenmesi gereken ana kaynaktan mahrum kalacak, taklide yönelecek ve kendi içine kapanmasının sonucunda da bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelecektir. Bu açıdan bakıldığında, felsefe eğitimini teoloji eğitiminden kesinlikle ayırmak gerekir. Felsefe, teoloji olmadan yoluna devam edebilir; ama aynı şey teoloji için söylenemez.

Esasen çağının kültürel ve toplumsal sorunlarını kavramış, bireylerin ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilen, bilimsel verileri kendi yöntemi ve sorunları açısından yorumlayabilen ve bu suretle kendini yenileyebilen bir teolojiye felsefe sırtını zaten dönemez.

Bunun en güzel örneği Aydınlanma çağıdır. Çünkü bu dönemde Hıristiyan teolojisi, hem Aristoteles metafiziği hem de Newton bilimiyle hesaplaşmıştır. Uzun ve sancılı bir dönem sonra bu teoloji sorunlarını yeniden tanımlamıştır.

Burada bir noktayı önemle belirtmek istiyorum. Teoloji eğitiminde felsefeden daha çok belirli bir düzeyde bilim eğitiminin verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bilimsel düşünüşe yabancı ve çağdaş bilimin uğraştığı sorunlardan habersiz bir teoloji eğitimi bence çok eksik olacaktır. Bir teoloji eğitiminde felsefeden çok bilimin öncelik taşıması sebepsiz değildir; çünkü zaten günümüz felsefesi bilimsel çalışmalardan bağımsız değildir.

Bu sözlerimle günümüz felsefesini bilim felsefesine indirmediğim sanılmasın. Fakat bilimin ve teknolojinin günlük hayatı, toplumsal yapıyı, bireysel tercihleri, hatta devletlerarası ilişkileri bile son derece etkin bir şekilde belirlediği bir çağda yaşıyoruz. Böyle bir çağda bilimin yapı ve işleyişi bilinmeden, onun metodolojisi kullanılmadan felsefeden ve teolojiden söz etmek mümkün olamaz sanıyorum. Çünkü günümüzde bilim ve teknolojinin nimetlerinin ve tehlikelerinin her alanda etkisini yaşamaktayız.

Bu değişim içinde felsefe kadar ve hatta bazı noktalarda ondan da fazla teolojiye ve özellikle de İslam teolojisine gereksinim olduğu söylenebilir. Çünkü günümüz insanı, yukarıda da işaret edildiği gibi, inançlarını akılla temellendirmek istemektedir. Günümüz insanı belki daha önce hiç bir zaman akla ve onu kullanmaya bu kadar gereksinim duymamıştır.

Akıl veya akılcılık bir bakıma Aydınlanma çağının çocuğudur. Bunun da arkasında hiç kuşkusuz Newton ve Kant'ı özellikle anmak gerekir. Kısaca söylemek gerekirse, bu iki düşünür sayesinde önce Doğa'nın akılla kavranılması daha sonra ahlak da dahil olmak üzere insanın yine akıl ile kavranılması gerçekleştirilmiştir. Çok genel hatlarıyla ifade etmeye çalıştığım bu bakış açısı, Aristotelesci bilim ve felsefe anlayışının telos'u öngören paradigmasının tam karşıtı bir noktada bulunur. Bu karşıtlık, Aristotelesci bilim anlayışı üzerine kurulmuş olan teoloji alanında çok sert bir şekilde yaşanmıştır. Çünkü teolojinin adeta yeniden yazılması gereği ortaya çıkmıştır. İşte Aydınlanma döneminin önemi de burada karşımıza çıkmaktadır. Zira sonuçta yeni bir teoloji doğmuştur.

Aydınlanma çağı elbette öncelikle bilimde ve felsefede gerçekleşen devrimin adıdır. Fakat bu durum, asıl sarsıcı değişimin teolojide yaşandığını görmezlikten gelinmesini gerektirmemelidir. Aydınlanma düşüncesinin bu değişim dikkate alınmadan kavranılabileceğini sanmıyorum. Bu dönemde felsefe, bilimdeki değişim karşısında kendini yenilemiş, eski bilim ve felsefe anlayışı üzerine kurulmuş olan Hıristiyan teolojisinin de kendisini yenilemesine sebep olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Aydınlanma çağını sadece bilim ve felsefede gerçekleşen bir devrim olarak görmek ve bu devrimi bu iki alanla sınırlamak büyük bir hata olur. Bilim ve felsefenin hesaplaştığı, etkilediği ve etkilendiği alan ise teoloji olmuştur. Dolayısıyla da bu hesaplaşma dikkate alınmadan "Aydınlanma olgusu" nun tam olarak anlaşılması, öyle görünüyor ki, mümkün değildir.

Bu durum, Aydınlanma döneminde yenilenmiş bir şekilde ortaya çıkmış felsefe ve teoloji ilişkisinin özelliklerini de karakterize etmektedir.

Her iki disiplin de tarih boyunca birbirinin konularına müdahale etmek istemiş, hatta bunda başarılı da olmuştur. Fakat bu müdahale hep müdahale edenin zararına sonuçlanmıştır. Felsefe eğitiminin temelinde teolojik sorunları koymak veya teoloji eğitiminin odak noktasına felsefeyi koymak, zamanla müdahale edenin kendini kısıtlaması, kısırlaştırması, yani kısaca kendi bindiği dalı kesmesi anlamına gelmektedir. Olması gereken, aralarında bir rekabetin yaşanması ve yaşatılmasıdır.

Günümüz teolojisinin felsefe kadar, hatta ondan daha fazla günümüz bilimine eğilmesi, eğitim programı içinde bilimlere kesinlikle yer vermesi gerekir. Bilimsel düşünüşün ne olduğunu, sorunlarını, tarihini ve metodolojisini bilmeden yapılacak bir teoloji eğitimi, kanaatimce çok eksik kalacaktır; ve metodolojisi ve sorunları açısından da teolojinin kendisini tekrarlamasına sebep olacaktır.

Günümüz insanı inanmak ve inandığını aklıyla kavramak istemektedir. Bunu yapamadığı takdirde aklın gücünden istifade edebilme olanağını da bir kenara bırakmaktadır.

Akıl, İslamiyetin en değer verdiği özelliklerimizden birisidir. Aklın dogmatizmden kurtulabilmesinin temel koşulu, bilim ve felsefedir. Felsefenin ideoloji çukuruna düşmemesinin temel koşulu ise, karşısında rekabet edebileceği, yani çağdaş sorunlara cevap arayan bir teoloji bulmasıdır.

Felsefe ve teoloji, yukarıda da işaret ettiğim gibi, spekülative özelliklerinin yanı sıra, günlük yaşamın tam da içinde yer almaktadır. Günlük yaşamın sorunları karşısında güçlü olabilmek, günümüz insanının sağlıklı bir ruh ve düşünce yapısına kavuşmasıyla mümkündür. Bu durum sadece birey temelinde değil, toplum açısından da son derece önemlidir. Sağlıklı ve güçlü toplumlar gelecekte ayakta kalabilecektir. Bir toplumun sağlıklı bir düşünce ve ruh dünyasına sahip olmadan bilimde, teknolojide, sanatta başarılı olması, çok sert ve yıkıcı bir rekabetin yaşandığı bu alanlarda kendisini göstermesi, bir ürün ortaya koyabilmesi herhalde mümkün olamaz.

Birey ve toplum olarak sağlıklı bir düşünce dünyasına sahip olmak, günümüz dünyasına ayak uydurabilmek ve rekabet edebilmek için kaçınılmazdır. Bunun temel koşulu, yukarıda da işaret edildiği gibi, özellikle felsefenin ve teolojinin birlikte oluşturacağı bir bakış açısıdır.